

Hozzájárulás a Felső-Tisza romániai szakasza madárvilágának az ismeretéhez

Béres József

Béres, J. 1998. The birds of the Upper Tisza river (Rumania). – Ornis Hung. 8 Suppl. 1: 219-223.

The River Tisza runs through the Maramures Depression from east to west forming a 62 km long natural border between the Ukraine and Rumania (from Valea Visului to Teceul Mic). This small territory (cca. 60 km²) which represents only 2% of the Maramures Depression, is biologically very rich, containing about 60% of the species known from this area: 23 breeding wetland, 66 breeding terrestrial species, and 48 non-breeding species were observed.

A Tisza folyó 62 km-en alkotja a határt Románia és Ukrajna között. Számos helyen holtágak és széles, részben érintetlen ligeterdő-sávok kísérik a folyót. A cikkben az eddigi madártani megfigyelések összegzését mutatom be. Ezen a viszonylag kicsi területen (62 km²), mely a Máramarosi-medence területének 2%-a, a medencében előforduló fajok 60%-a fordul elő.

B. J.: Muzeul Maramuresului, Piata Libertatii 15, 4925 - Sighetu Marmatiei, România.

A Tisza az Erdős-Kárpátokban ered két ágból, a Szvidovec hegységből a Fekete-Tisza, míg a Csernahora vonulatából a Fehér-Tisza fakad és Rahó felett egyesülve megalkotják a Tiszát. A Tisza Visó-völgnél éri el a román határt, innét folyása nyugati irányt vesz és 62 kilométeren keresztül kepezi az államhatárt Ukrajna és Románia között Técsőig, ahol elhagyja Romániát és Ukrán területre lép. A Tisza mint bővizű hegyi folyó érkezik az országba. A Visó beömlésnél már az átlagos vízhozama 34,5 m³/s, a tengerszint feletti magasság pedig 338 m. Técsőnél, ahol elhagyja a Tisza az országot, a vízhozam átlaga 150 m³/s, míg a tengerszint feletti magasság csak 204 m. Így a Tisza 62 km-en 134 métert esik, ami kilométerenként meghaladja a két métert. A Tisza Visó-völgy és Lonka közötti egy kilométeres szakaszon teljesen felső szakasz jellegű,

szűk völgyben, meredek partok között, sziklás mederben folyik, az erdők mindkét partján lehúzódnak a mederig. Lonkánál a Tisza völgye kitarul és a folyó közép szakaszúvá válik, sok kanyarral, szigetekkel, sok helyen a lefűződött meanderek morotva tavakat képeznek. Ezek a fizikai-földrajzi adottságok, fontos ökológiai tényezők az itt élők számára. Lonkától a Tiszát az egész határ szakaszon igen széles ártér kíséri, amin kialakult egy ártéri ligeterdőrendszer, ahol a lombzintet főképp a fűzek (*Salix* sp.), fekete nyár (*Populus nigra*), égerfák (*Alnus* sp.), és sok zelnice meggy (*Prunus padus*) alkotják. A cserjeszint igen fejlett, a fűzfajok mellett megjelennek a sok bogyót termő cserjék, mint a bodza (*Sambucus nigra*), kutyabenge (*Frangula alnus*), veresgyűrűs som (*Cornus sanguinea*), kecskerágó (*Eonymus europaeus*), és szeder (*Rubus* sp.) vala-

mint a fákra kúszó erdei iszalag (*Clematis vitalba*) teszi vadregényesebbé az ártéri erdőket. Sajnos ilyen igazi ártéri erdő a bal parton, már csak Remete és Técső között maradt meg, míg a többi helyen különösen a fákat szinte teljesen kiirtották, csak szegényes fűbokrosok jelzik a régi vadregényes ligeterdők helyét! A Tisza jobb partján, az ukrán oldalon, érintetlenek maradtak a ligeterdők és a szigetek is erdővel borítottak, így a folyónak és az ártérnek a madár megtartóképessége megmaradt, csak számunkra a kutatási lehetőségek korlátozottak (Lintia 1955, Vladykov 1931).

Szapolca határában, a Tisza második teraszán az erdészet kialakított egy 21 hektáros arborétumot, melynek alapját egy évszázados kocsányos tölgyes (*Quercus robur*) ligeterdő adta, ma 39 fafaj található a területen, gazdagítva az ökológiai értékét e vidéknek, a Tisza árterének és völgyének.

A felsorolt fajok listája több évtizedes, de inkább alkalmi kutatások, gyűjtések és megfigyelések eredménye (Béres 1972a, b, 1982, 1984), mert a rendszeres kutatást nehezítette az a tény, hogy a Tisza határfolyó. Most meg van rá a remény, hogy a nemzetközi Tisza-kutatás révén az eredmények kiegészülnek és a Tisza egyes szakaszai, ártereivel, ligeterdeivel együtt védterületté válnak. Így megfelelő életteret biztosítanak az itt fészkelő és átvonuló madárpopulációknak!

Az első számú tabellán azokat a madárfajokat említettük meg, melyek többé-kevésbé vízhez kötöttek (1. Táblázat). Így bizonyított 23 fajnak a fészkelése, például a kis vöcsöknek (*Podiceps ruficollis*), a törpegémnek (*Ixorychus minutus*), a tőkés récének (*Anas platyrhynchos*), vagy a vízi csibének (*Porzana porzana*), a kis vízcici-

1. Táblázat. A Felső-Tisza romániai szakaszán megfigyelt vízhez kötődő fészkelő madárfajok listája.

Tab. 1. List of breeding bird species related to water or wetland habitats from the Upper Tisa region.

-
1. *Podiceps ruficollis ruficollis* (Pall.) 1764
 2. *Ixorychus minutus minutus* (L.) 1766
 3. *Ciconia ciconia ciconia* (L.) 1758
 4. *Anas platyrhynchos platyrhynchos* L. 1758
 5. *Anas querquedula* L. 1758
 6. *Rallus aquaticus aquaticus* L. 1758
 7. *Porzana porzana* (L.) 1766
 8. *Porzana parva* (Scop.) 1769
 9. *Crex crex* (L.) 1758
 10. *Gallinula chloropus* (L.) 1758
 11. *Charadrius dubius curonicus* Gml. 1789
 12. *Vanellus vanellus* (L.) 1758
 13. *Tringa hypoleucos* L. 1758
 14. *Sterna hirundo hirundo* L. 1758
 15. *Alcedo atthis ispida* L. 1758
 16. *Riparia riparia riparia* (L.) 1758
 17. *Cinclus cinclus aquaticus* Bechst. 1803
 18. *Acrocephalus schoenobaenus* (1) 1758
 19. *Acrocephalus palustris* (Bechst.) 1789
 20. *Acrocephalus scirpaceus scirpaceus* (Herm.) 1804
 21. *Motacilla cinerea cinerea* Tunst. 1771
 22. *Acrocephalus arundinaceus arundinaceus* (L.) 1758
 23. *Motacilla alba alba* L. 1758
-

bének (*Porzana parva*) és a vízityúknak (*Gallinula chloropus*). A nagy kiterjedésű kavicsosok a kis lile (*Charadrius dubius*), a küszvágó csér (*Sterna hirundo*) fészkelését teszik lehetővé. A meredek partok a jégmadár (*Alcedo atthis*) és a partifecske (*Riparia riparia*) kolóniáknak biztosítanak életteret. A Tiszába torkolló hegyi partok, így a 240 m tengerszint felett beömlő Szapolca, a vízirigót (*Cinclus cinclus*) és a hegyi billegetőt (*Motacilla cinerea*) teszi tiszai fészkelő madarakká.

A Tisza romániai szakaszán, Tisza falu határában volt egy 35-40 fészekből álló gémtelep (*Ardea cinerea*), melyet az elmúlt évtizedekben formálisan kilőttek a vadászok, halvédelem címén. E gémfaj fészkelése feltételezhető, vagy a Tisza jobb partján (ukrán oldal) elterülő erdők-

2. Táblázat. A Felső-Tisza romániai szakaszán megfigyelt nem vízhez kötődő fészkelő madár-fajok listája.

Tab. 2. List of breeding bird species not related to water or wetland habitats from the Upper Tisa region.

1. <i>Accipiter gentilis gentilis</i> (L.) 1758	34. <i>Sitta europea caesia</i> Wolf. 1810
2. <i>Falco subbuteo subbuteo</i> L. 1758	35. <i>Certhia familiaris familiaris</i> L. 1758
3. <i>Falco tinnunculus tinnunculus</i> L. 1758	36. <i>Troglodytes troglodytes troglodytes</i> (L.) 1758
4. <i>Perdix perdix perdix</i> (L.) 1758	37. <i>Saxicola rubetra</i> (L.) 1758
5. <i>Coturnix coturnix coturnix</i> (L.) 1758	38. <i>Saxicola torquata torquata</i> (L.) 1766
6. <i>Phasianus cholchicus</i> L. 1758	39. <i>Oenonthe oenonthe oenonthe</i> (L.)
7. <i>Columba palumbus</i> L. 1758	40. <i>Phoenicurus ochrurus gibraltariensis</i> (Gml.) 1789
8. <i>Columba oenas</i> L. 1758	41. <i>Phoenicurus phoenicurus phoenicurus</i> (L.) 1758
9. <i>Streptopelia decaocto decaocto</i> (Friv.) 1838	42. <i>Erithacus rubecula rubecula</i> (L.) 1758
10. <i>Streptopelia turtur</i> (L.) 1758	43. <i>Luscinia luscinia</i> (L.) 1758
11. <i>Cuculus canorus canorus</i> L. 1758	44. <i>Turdus pilaris</i> L. 1758
12. <i>Asio otus otus</i> (L.) 1758	45. <i>Turdus merula merula</i> L. 1758
13. <i>Athene noctua noctua</i> (Scop.) 1769	46. <i>Turdus philomelos philomelos</i> C.L.Brehm 1831
14. <i>Strix aluco aluco</i> L. 1758	47. <i>Hippolais icterina</i> (Vieill.) 1817
15. <i>Upopa epops epops</i> L. 1758	48. <i>Sylvia borin borin</i> (Bodd.) 1783
16. <i>Jynx torquilla torquilla</i> L. 1758	49. <i>Sylvia atricapilla atricapilla</i> (L.) 1758
17. <i>Picus viridis viridis</i> L. 1788	50. <i>Sylvia curruca curruca</i> (L.) 1758
18. <i>Dendrocopos major pinetorum</i> (C.L.Brehm) 1831	51. <i>Phylloscopus collybita collybita</i> (Vieill.) 1817
19. <i>Dendrocopos syriacus</i> (Hempr. et ehrenb.) 1833	52. <i>Phylloscopus trochilus fitis</i> Bechst. 1793
20. <i>Dendrocopos medius medius</i> (L.) 1758	53. <i>Muscicapa striata striata</i> (Pall.) 1764
21. <i>Galerida cristata cristata</i> L. 1758	54. <i>Prunella modularis modularis</i> (L.) 1758
22. <i>Alauda arvensis arvensis</i> L. 1758	55. <i>Lanius collurio collurio</i> L. 1758
23. <i>Oriolus oriolus oriolus</i> (L.) 1758	56. <i>Lanius minor minor</i> Gml. 1788
24. <i>Garrulus glandarius glandarius</i> (L.) 1758	57. <i>Lanius excubitor excubitor</i> L. 1758
25. <i>Pica pica pica</i> (L.) 1758	58. <i>Sturnus vulgaris vulgaris</i> L. 1758
26. <i>Corvus monedula soemmerringii</i> (Fisch.) 1811	59. <i>Passer montanus montanus</i> (L.) 1758
27. <i>Corvus frugilegus frugilegus</i> L. 1758	60. <i>Passer domesticus domesticus</i> (L.) 1758
28. <i>Corvus corone cornix</i> L. 1758	61. <i>Carduelis chloris chloris</i> (L.) 1758
29. <i>Corvus corax corax</i> L. 1758	62. <i>Carduelis carduelis carduelis</i> (L.) 1758
30. <i>Parus palustris palustris</i> L. 1758	63. <i>Fringilla coelebs coelebs</i> L. 1758
31. <i>Parus caeruleus caeruleus</i> L. 1758	64. <i>Serinus serinus</i> L. 1766
32. <i>Parus major major</i> L. 1758	65. <i>Acanthis cannabina cannabina</i> (L.) 1758
33. <i>Aegithalos caudatus caudatus</i> (L.) 1758	66. <i>Emberiza citrinella citrinella</i> L. 1758

ben, vagy a Bustyaháza határában levő láperdőkben, mert a nyár folyamán halászó szürke gémek állandóan megfigyelhetők a Tisza mentén. Úgyszintén a nyár derekán megjelennek fiatal bakcsók (*Nycticorax nycticorax*) és bölömbikákkal (*Botaurus stellaris*) is az általunk vizsgált Tisza szakaszon. A szigeti múzeum is őriz példányokat mindkét fajból. Ezekből a példákban is látható mennyire szükséges a Tisza kutatását nemzetközivé tenni, mert csak így kaphatunk teljes képet az itt élő madárvilágról és annak ökológiai problémáiról.

A Tisza ligeterdeiben, füzeseiben, a folyót követő réteken 66 madárfaj fészkelését tudtuk kimutatni, melyek nem kötődnek közvetlenül a vízi környezethez, de kihasználják az itteni kedvező és változatos életfeltételeket. Ezen fajok felsorolását mellékeljük (2. Táblázat). A Tisza határfolyó mivolta sok esetben előnyös a madárvilág szempontjából, mert a vadászat szinte ki van zárva, a zavarás is minimális. Sajnos a ligeterdők részbeni kivágását a román parton ez nem akadályozta meg. Ezekben az erdőkben fészkel a héja (*Accipiter gentilis*), szép számban a kabasólyom (*Falco*

subbuteo), macskabagoly (*Strix aluco*), a fülesbagoly (*Asio otus*), a holló (*Corvus corax*) és nagyon sok énekesmadár. Érdemes megjegyezni, hogy nemrég (1972) betelepült fenyőrigó (*Turdus pilaris*) itt, a ligeterdőkben éri el a legnagyobb sűrűséget az egész Máramarosban! A megadott fajlista biztosan ki fog egészülni, ha a kutatások rendszeressé válnak.

A Tisza völgyének igen fontos szerepe nem csak a helyi, hanem az egész Kárpát-medence madárvonulásában is. A fészkelés befejeztével elsősorban a vízimadarak mozgása figyelhető meg a Tisza mentén, meghatározott irány nélkül. A tulajdonképpeni madárvonulást a gólyák kezdik meg augusztus második felében, először az itt fészkelő népeség vonul el délkelet felé. Ezután több hullámban, nagy csapatok vonulnak a Tisza völgyén Máramaros-szigetig, nyugatról keletre, majd innét, ahol a tiszavölgy iránya északkeletre fordul a gólya csapatok délkeletnek fordulnak és elhagyják a Máramarosi medencét. Ezt a megállapítást aláhúzzák az itt elpusztult és kézre került német gyűrűs gólyák.

Az énekes madarak jó része a mellékfolyók mentén vonulva függetlenül az égtájtól érik el a Tisza völgyét, majd a Tisza vonalán nyugati irányban hagyják el a medencét a Pannon-alföld felé. Szeptemberben a Tisza felett rendszeresen megjelenik a halászsas (*Pandion haliaetus*), a múzeumunkban őrzünk egy finn gyűrűs példányt, melyet az Iza (a Tisza baloldali mellékfolyója) mentén találtak elpusztulva 1980. szeptember 9-én.

Nagyon látványos a Tisza folyását követő vetési varjú (*Corvus frugilegus*) tömegek vonulása, számukat százezres nagyságrendben adhatnánk meg. A varjakhoz csatlakoznak csókák (*Corvus mo-*

nedula) is, kb. 10%-os arányban. Október végétől a liba fajok (*Anser spp.*) csapatai követik ugyanezt az útvonalat. Novemberben megjelennek a búvárok (*Gavia spp.*), a kerceréce (*Bucephala clangula*) vonulása kihúzódik december elejéig, a többi récefajjal együtt.

A Tisza mint téli szálláshely is igen jelentős, ugyanis mint a bevezetőben is említettük, a Tisza esése igen nagy (átlagban 2,1 m/km) a vizsgált szakaszon, így sellői nem fagnak be még a leghidegebb télen sem. Így sok vízimadár, elsősorban kacsák telelnek át, de sok kis vöcsök, nem egyszer bütykös hattyú (*Cygnus olor*), búvárok, és bukók (*Mergus spp.*) is áttelelnek. A hármas számú tabellán a vonuló és téli vendég vízimadarakat soroltuk fel (3. Táblázat).

A Tisza árterén elterülő erdők, füzések gazosok sok madárnak biztosítanak téli szállást, télen táplálékot, így a Tisza mentén sok süvöltő (*Pyrrhula pyrrhula*), zseze (*Carduelis flammea*), csonttollú (*Bombycilla garrulus*), de előfordul a téli kenderike (*Carduelis flaviristris*) és a hó-sármány (*Plectrophenax nivalis*) is. Az utóbbi fajokat mivel nem vízhez kötöttek és máshol is előfordulnak a medence területén, így nem vettük fel a vonuló és téli vendégek listájára.

A fentiekből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a Tisza, holtágaival, ligeterdeivel, füzeseivel igen fontos szerepet tölt be a Máramarosi-medence madárvilágában. Elsősorban a vízi és vizes környezetben élő madaraknak biztosít fészkelési lehetőséget, nagyon sok erdei és bokorszintben fészkelőknek nyújt kedvező ökológiai feltételeket, így ezen fajok sűrűsége meghaladja más területeken észlelteket.

A Tisza völgyének Kelet-nyugat iránya sok madárfajnak biztosít vonulási fo-

3. Táblázat. A Felső-Tisza romániai szakaszán megfigyelt vízhez kötődő átvonuló és telelő madárfajok listája.

Tab. 3. List of transient and wintering bird species related to water or wetland habitats from the Upper Tisa region.

1. *Gavia stellata stellata* (Pont.) 1763
2. *Gavia arctica arctica* (L.) 1758
3. *Podiceps auritus auritus* (L.) 1757
4. *Podiceps griseigena griseigena* (Bodd.) 1783
5. *Podiceps cristatus cristatus* (L.) 1758
6. *Botaurus stellaris stellaris* (L.) 1758
7. *Nycticorax nycticorax nycticorax* (L.) 1758
8. *Ardeola ralloides* (Scop.) 1769
9. *Ardea cinerea cinerea* L. 1758
10. *Ardea purpurea purpurea* L. 1758
11. *Ciconia nigra nigra* (L.) 1758
12. *Anser anser* (L.) 1758
13. *Anser albifrons albifrons* (Scop.) 1769
14. *Anser fabalis brachyrhynchus* Baillon 1811
15. *Cygnus olor* (Gm.) 1789
16. *Anas crecca crecca* L. 1758
17. *Anas penelope* L. 1758
18. *Anas acuta acuta* L. 1758
19. *Anas clypeata* L. 1758
20. *Netta ruffina* (Pall.) 1773
21. *Aythya ferina* (L.) 1758
22. *Aythya nyroca* (Güldenst.) 1770
23. *Aythya fuligula* (L.) 1758
24. *Aythya marila* (L.) 1758
25. *Bucephala clangula* (L.) 1758
26. *Mergus serrator* L. 1758
27. *Mergus merganser merganser* L. 1758
28. *Haliaetus albicilla* (L.) 1758
29. *Circus pygargus* (L.) 1758
30. *Circus cyaneus cyaneus* (L.) 1758
31. *Pandion haliaetus haliaetus* (L.) 1758
32. *Grus grus grus* (L.) 1758
33. *Fulica atra atra* L. 1758
34. *Pluvialis apricaria altifrons* (C. L. Brehm.) 1831
35. *Calidris minuta* (Leisl.) 1812
36. *Philomachos pugnax* (L.) 1758
37. *Tringa totanus totanus* (L.) 1758
38. *Tringa nebularia* (Gunn.) 1767
39. *Tringa ochropus* L. 1758
40. *Tringa glareola* L. 1758
41. *Gallinago gallinago gallinago* (L.) 1758
42. *Larus ridibundus* L. 1758
43. *Larus argentatus* L. 1758
44. *Chlidonias niger niger* (L.) 1758
45. *Hydroprogne tschegrava* (Lepechin) 1770
46. *Asio flammeus flammeus* (Pontopp.) 1763
47. *Motacilla flava flava* (L.) 1758
48. *Emberiza schoeniclus schoeniclus* (L.) 1758

lyosót és a Huszti-kapun keresztül a Máramarosi-medencéből nyitott utat képez a Pannon-alföld felé. Télen a be nem fagyott Tisza sok vízmadárnak biztosít jó telelési feltételeket.

A kutatott terület kb. 60 km², a Máramarosi-medencének (3000 km²) alig 2%-a, mégis az eddig kimutatott madárfajok száma meghaladja a 60%-át a medencéből leírt fajoknak. Így a Tisza-vidék védelme, az élőhelyek megőrzése és rendszeres kutatása a legfontosabb feladat ami előttünk áll.

Irodalom

- Béres, J. 1972a. Ratele din depresiunea Maramuresului. No. 11. pp. 12-13. – Vanatorul si Pescarul Sportiv, Bucuresti.
- Béres, J. 1972b. Contributii la cunoasterea unor fenomene ale migratiei pasarilor in Bazinul Superior al Tisei (de Resiunea Maramuresului). pp. 783-790. – Centenarul Muzeal Oredean, Oradea.
- Béres, J. 1982. The autumn bird migration in the Maramures. Studii si Comunicari 2: 591-598.
- Béres, J. 1984. Rolul ecologic al zonelor umede in structura avifaunei intro Depresiune Intra-Carpatica, Depresiune Maramuresului. – Revista Muzeelor 4: 4-50.
- Legány, A. 1993. A Felső-Tisza kubikerdők madártani szerepe és természetvédelmi jelentősége. – Aquila 100: 251-261.
- Lintia, D. 1955. Pasarile din R. P. R. Vol. III. – Editura Academiei, Bucuresti.
- Sterbetz, I. 1976. Data concerning the bird fauna of the Upper-Tisza. – Aquila 82: 115-118.
- Vladykov, V. 1931. Poissons de la Russie Sous-Carpatique. – Mem. Zool. France T. 29. Nr. 4.